

Leren vrij te zijn

Een onderzoek naar vrije wil en cognitieve gedragstherapie

Eindwerkstuk

Donderdag 15 juni 2017

Bas Keuning

4156463

Faculteit Geesteswetenschappen

Departement Filosofie en Religiewetenschap

Hoofdbegeleider

Janneke van Lith

Tweede Beoordelaar

Paul Ziche

Samenvatting:

Cognitieve gedragstherapie is een veelgebruikte en succesvolle behandelmethodede in de geestelijke gezondheidszorg. Deze therapie helpt patiënten destructieve gedrags- en gedachtepatronen te doorbreken door alternatieve manieren van handelen aan te reiken. Cognitieve gedragstherapie beroept zich hiermee op bepaalde ideeën over het hebben van een vrije wil, al is niet direct duidelijk welke ideeën dat zijn. In deze paper onderzoek ik in hoeverre de ideeën over keuzevrijheid die worden gehanteerd door CGT te verenigen zijn met de positie in het vrije wil-debat dat compatibilisme wordt genoemd. Ik concludeer dat CGT en compatibilisme elkaar op filosofische grond niet tegenspreken, dat een compatibilistische uitleg van cognitieve gedragstherapie een grotere filosofische spanning in de psychiatrie kan wegnemen en dat het succes van cognitieve gedragstherapie erop wijst dat compatibilisme een rijke en herkenbare beschrijving kan geven van de vrije wil.

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Inleiding	3
Afkadering en definities	4
1 Cognitieve gedragstherapie	5
1.1 Wat is cognitieve gedragstherapie?.....	5
1.2 De noodzaak van een compatibilistische uitleg van cognitieve gedragstherapie.....	6
1.3 Waarom cognitieve gedragstherapie een uitdaging vormt voor het compatibilisme.....	7
2 De conditionele analyse	7
2.1 De conditionele analyse.....	7
2.2 De conditionele analyse en cognitieve gedragstherapie.....	8
2.3 De vermeende weerlegging van de conditionele analyse.....	9
2.4 Het redden van de conditionele analyse.....	10
3 Conclusie	12
Bibliografie	14
Bijlagen	15
Verklaring kennisneming regels m.b.t. plagiaat (fotokopie).....	15

Inleiding

De filosofische problemen rond het bestaan van de vrije wil zijn al eeuwenoud en steken steeds weer, in wisselende filosofische contexten de kop op. Aan de ene kant proberen we gebeurtenissen in de wereld te begrijpen als een voorspelbare reeks in een causale keten én onszelf als onderdeel van die wereld. Aan de andere kant maken we beslissingen en willen we die beslissingen begrijpen als een product van onszelf. Meestal wordt vrije wil in verband gebracht met morele verantwoordelijkheid en de praktijk van rechtspraak, maar er zijn andere gebieden waar het probleem van de vrije wil een prangende aanwezigheid is.

Eén van deze gebieden is de psychiatrie. Er bestaat een vreemde spanning in de psychiatrie tussen verschillende opvattingen over de aard en het al dan niet bestaan van vrije wil. De praktijk van de psychiater of therapeutisch psycholoog lijkt er noodzakelijkerwijs vanuit te gaan dat patiënten vrijheid van handelen hebben en zetten hun therapieën met redelijk succes in als patiënten een verminderd gevoel van agentschap ervaren. Tegelijkertijd baseren ze zich op een theoretisch kader dat hier mogelijk niet bij aansluit.¹ De praktijk van de geestelijke gezondheidszorg is pragmatisch genoeg om niet al te lang bij dit probleem stil te staan. Toch is het opvallend dat hier nog weinig over is nagedacht in een beroepspraktijk die zich zowel lijkt te baseren op een notie van absolute vrijheid als één van absoluut determinisme, maar waar men met het innemen van slechts één van die perspectieven niet ver komt.²

Deze spanning zien we ook terug in de concrete behandeling van bepaalde psychopathologieën. Enerzijds wordt vastgesteld dat een patiënt beperkt is in zijn wil en handelen door een bepaald ziektebeeld. Anderzijds wordt een patiënt geleerd hoe hij of zij anders kan denken of handelen, bijvoorbeeld door negatieve gedachtepatronen te herkennen en te veranderen. Het herkennen en erkennen van de grenzen van je kunnen én het genereren van alternatieve opties voor handelen zijn beide een belangrijk deel van de behandeling van psychische aandoeningen als depressie, verslaving en dwangstoornissen.

In deze paper richt ik me op cognitieve gedragstherapie (hierna CGT), een specifieke behandelmethode, en hoe die samenhangt met het vrije wil-debat in de filosofie. Meer precies wil ik onderzoeken in hoeverre de ideeën over keuzevrijheid die worden gehanteerd door CGT te verenigen zijn met de positie in het vrije wil-debat dat compatibilisme wordt genoemd.

Eerst zal ik het onderzoek voldoende afkaderen en de belangrijkste gebruikte termen toelichten. Vervolgens zal ik een beknopte omschrijving geven van CGT, haar methodes, doelen en toepassingen en de manier waarop bij CGT over vrije keuzemogelijkheden gesproken wordt. Aan de hand hiervan stel ik een criterium op waar een compatibilistische visie op CGT aan moet voldoen. Hierop volgend zal ik de notie van vrijheid bij CGT vergelijken met een invulling van het compatibilisme via de zogenoemde conditionele analyse. Tot slot bekijk ik een belangrijke kritiek op de conditionele analyse en wat dat betekent voor de compatibilistische blik op CGT.

Hiermee zal ik betogen dat het compatibilisme goed samengaat met CGT. Hierdoor zou het compatibilisme een deel van de filosofische spanning in het psychiatrische werkveld weg kunnen nemen. Bovendien zal blijken dat CGT functioneert als een goede demonstratie van wat vrijheid kan betekenen in de compatibilistische zin.

---

¹ Bekend zijn de neuropsychologische onderzoeken van Benjamin Libet, Hans Wegner, John Bargh en anderen die het niet bestaan van de vrije wil zouden moeten aantonen. Tegenwoordig vormt dit neurologisch onderzoek het meest hardnekkige struikelblok voor het bestaan van vrije wil in dit veld.

² Gerben Meynen, "Vrije wil en neurowetenschap," in *Kernproblemen van de psychiatrie*, red. Gerrit Glas, 266-298, Amsterdam: Uitgeverij Boom, 2008, 293.

Afkadering en definities.

Vrije wil wordt doorgaans sterk in verband gebracht met morele verantwoordelijkheid, zozeer zelfs dat Michael McKenna in het lemma over compatibilisme op de *Stanford Encyclopedia of Philosophy* vrije wil zo theorie-neutraal mogelijk wil definiëren, maar toch uitkomt op: “the unique ability of persons to exercise control over their conduct in the manner necessary for moral responsibility.”³ Ik vermoed echter dat deze definitie te nauw is. Volgens mij speelt vrije wil ook een rol in het dagelijks functioneren. Vrije wil is ook relevant als men kiest tussen een kop koffie of een kop thee, al is deze keuze nauwelijks moreel te noemen. Het zijn juist dit soort beslissingen waar het bij de psychische aandoeningen die ik zal bespreken om draait. Ik zal het in deze paper zodoende niet of nauwelijks hebben over morele verantwoordelijkheid, al zal ik wel op zoek gaan naar een compatibilistische theorie die vrije wil niet probeert te reduceren tot morele verantwoordelijkheid (zoals sommige compatibilisten dat proberen te doen).

Ik zal ook niet stil blijven staan bij het prijzen of verwijten van een actor omwille van zijn handelen. Mensen die zich moeilijk voor kunnen stellen hoe het gerechtvaardigd kan zijn om iemand te prijzen of verwijten te maken om zijn handelen als het universum gedetermineerd is zullen dit misschien frustrerend vinden: ik zal ze daar in deze paper niet bij helpen. Ook al ben ik ervan overtuigd dat dit wél goed mogelijk is, ik zal dat niet in deze paper beargumenteren.

Een centraal begrip in de problemen rond vrije wil is determinisme. Het determinisme begrijp ik als de metafysische these dat elke waarheid over de toekomst noodzakelijkerwijs voortkomt uit de feiten van het verleden in conjunctie met de wetten van de natuur.⁴ Andere formuleringen en interpretaties van het begrip zijn mogelijk, maar deze volstaat voor deze paper.

Er zijn verschillende manieren om het vrije wil-probleem te benaderen. Twee belangrijke benaderingen worden *the garden of forking paths model of free will* en *the source model of free will* genoemd. Het garden of forking paths model gaat ervan uit dat het belangrijkste kenmerk van handelen uit vrije wil is dat een actor in staat was om anders te handelen dan hij of zij deed. Het source model gaat ervan uit dat het belangrijkste kenmerk van handelen uit vrije wil dat een actor de daadwerkelijke bron is van zijn of haar handelen. Beide modellen zijn vatbaar voor de spanning tussen determinisme en vrije wil, maar compatibilisten proberen doorgaans het eerste model te verwerpen en het tweede te verdedigen.

Ik veronderstel enige voorkennis over de verschillende belangrijkste standpunten in het vrije wil-debat. Maar zal ze hier kort noemen. De opvatting dat determinisme en vrije wil elkaar uitsluiten wordt incompatibilisme genoemd. Het incompatibilisme bestaat uit twee groepen: de libertariërs die determinisme afwijzen en vrije wil erkennen, en de hard incompatibilisten die vrije wil afwijzen en determinisme als waar beschouwen. Het compatibilisme stelt dat vrije wil en determinisme elkaar niet uitsluiten. Het is belangrijk om te benadrukken dat compatibilisten zich doorgaans niet committeren aan het al dan niet waar zijn van determinisme, ondanks dat ze in hun strategieën vaak uitgaan van een gedetermineerd universum om zo proberen aannemelijk te maken dat vrije wil daarbinnen mogelijk is.

---

³ Michael McKenna en D. Coates, "Compatibilism." in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2016 Edition), Edward N. Zalta (Ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/compatibilism/> (geraadpleegd 15 juni 2017).

⁴ Ibid.

1 – Cognitieve gedragstherapie

1.1 Wat is cognitieve gedragstherapie?

Cognitieve gedragstherapie is een psychotherapeutische behandelmethodes ontwikkeld in de jaren '70 van de vorige eeuw. Eén van de belangrijkste grondleggers van CGT is de Amerikaanse psychotherapeut en professor Aaron T. Beck die de beginselen van de methode ontwikkelde als therapie voor de behandeling van depressie.⁵ CGT onderscheidt zich van behandelmethodes als psychoanalyse door zich niet te richten op het onderbewuste en de duiding daarvan, maar op concrete gedrags- en gedachtepatronen en hoe die beïnvloed kunnen worden.

CGT is voortgekomen uit de gedragstherapie, gebaseerd op het onderzoek van onder meer Ivan Pavlov en Burrhus Skinner⁶, dat zich – beroepend op behavioristische uitgangspunten – vooral richtte op methodes die zich baseerden op een simpel stimulus-respons-model, zoals conditionering en desensibilisatie.⁷ Hieraan werden inzichten uit onderzoek naar cognitie toegevoegd, zoals bijvoorbeeld de sociaal-cognitieve leertheorie van Albert Bandura⁸, waarin hij stelt dat omgeving, gedrag en cognitieve factoren elkaar voortdurend wederkerig beïnvloeden. Bandura benadrukt bijvoorbeeld dat het geloof van een individu dat hij of zij in staat is een gedraging uit te voeren een belangrijke determinant is voor het succesvol volbrengen van die bepaalde gedraging.⁹

CGT bleek al snel bijzonder succesvol. Waar CGT in eerste instantie slechts op het behandelen van depressie was gericht, is het inmiddels uitgegroeid tot de meest gebruikte praktijk voor het behandelen van psychische aandoeningen.¹⁰ Het wordt gebruikt bij de behandeling van verslavingen, angststoornissen, posttraumatisch stresssyndroom, persoonlijkheidsstoornissen en vele andere aandoeningen.¹¹

Er bestaan vele vormen van CGT, maar doorgaans vormt de kern van de behandeling een serie gesprekken waarbij de patiënt zich bewust wordt van verborgen aannames en patronen in zijn of haar eigen denken en gedrag. Dit uitgangspunt is gebaseerd op de aanname dat zogeheten gedachtevormingen en maladaptieve gedragingen een belangrijke rol spelen in de ontwikkeling en voortzetting van psychische aandoeningen.¹² Door zich meer bewust te worden van deze veelal automatische processen kan de patiënt zich nieuwe omgangsstrategieën en informatieverwerkende vaardigheden aanleren¹³.

CGT benadrukt volgens deze uitgangspunten weliswaar de belangrijke invloed die een gegeven situatie heeft op het gedrag van iemand die zich in die situatie bevindt, maar verliest daarbij niet de complexe cognitieve processen en interacties – die een relevante rol spelen – uit het oog. De therapie richt zich juist op het onderscheiden en ontwarren van de complexe onderlinge relaties tussen situatie, gedrag en cognitieve factoren als gedachten en emoties. De nieuw verworven

---

⁵ Richard F. Farmer en Alexander L. Chapman, *Behavioral interventions in cognitive behavior therapy: Practical guidance for putting theory into action*, 2nd ed., (Washington DC: American Psychological Association, 2016), 16.

⁶ Ibid.15-16.

⁷ Ibid, 15.

⁸ Ibid, 16.

⁹ Ibid,16.

¹⁰ Thomas A. Field, Eric T. Beeson en Laura K. Jones, "The New ABCs: A Practitioner's Guide to Neuroscience-Informed Cognitive-Behavior Therapy," In *Journal of Mental Health Counseling*, 37 (3) 206–220, 2015.

¹¹ Farmer, *Behavioral interventions*, 3.

¹² Field, *Practitioner's Guide*, 206-220.

¹³ Chris R. Brewin, "Theoretical foundations of cognitive-behavioral therapy for anxiety and depression," in *Annual Review of Psychology*, Vol 47, 33-57, 1996, <http://dx.doi.org/10.1146/annurev.psych.47.1.33> (geraadpleegd 15 juni 2017).

inzichten en vaardigheden moeten de patiënt in staat stellen haar destructieve gedrags- en gedachtepatronen te doorbreken zodat alternatieve manieren van reageren en handelen voor handen komen.

In filosofisch opzicht heeft Beck zich in de ontwikkeling van CGT laten inspireren door het Stoïcisme.¹⁴ Het proces dat filosofen als Epictetus voor ogen hadden waarbij logica kan helpen ons te bevrijden van destructieve emotionele reacties die voortkomen uit foutieve perceptie en het geloof in onwaarheden, vormt in grote lijnen de basis voor CGT.

1.2 De noodzaak van een compatibilistische uitleg van cognitieve gedragstherapie

De filosofische problemen rond vrije wil spelen in de beroepspraktijk van de psychiatrie een belangrijke rol. Enerzijds is men gewend zich te baseren op fundamenteel onderzoek waarvan het nog maar de vraag is hoeveel ruimte die voor vrije wil overlaat¹⁵. Anderzijds is de psychiater juist de persoon die het vermogen tot het handelen uit vrije wil van zijn patiënten erg serieus moet nemen en die de vrije wil “in al zijn schakeringen en nuances inschat en weegt.”¹⁶ Dit maakt dat het vinden van een oplossing van dit probleem een zekere urgentie krijgt¹⁷.

Deze spanning tussen bevindingen in onderzoek en aannames in beroepspraktijk zien we terug bij CGT. De therapeut lijkt in eerste instantie uit te gaan van een vorm – hoe primitief dan ook – van vrije wil. In de therapie wordt de patiënt per slot van rekening alternatieve manieren van handelen aangereikt. Dat moet in zekere zin impliceren dat de patiënt meerdere handelingsopties heeft. Tegelijkertijd zien we dat er in CGT (nog) weinig aandacht is voor de filosofische mogelijkheid voor het hebben van een vrije wil.

De filosofische wortels van CGT – het Stoïcisme en het Behaviorisme – hebben weliswaar veel te vertellen over de vrije wil, maar gelden tegenwoordig als achterhaald en zijn om deze reden alleen al weinig verhelderend voor deze specifieke praktijk. (Skinneriaans) Behaviorisme is notoir in zijn radicale afwijzing van vrije wil, omdat geloofd werd dat vrije wil in het metafysisch onhoudbare model van het Cartesiaans dualisme geworteld was. Tegenwoordig wordt het behaviorisme nog zeer zelden als een verdedigbare positie gezien.¹⁸ En hoewel het spanningsveld tussen determinisme en menselijke vrijheid zeker een belangrijk thema was voor de Stoïcijnen, werd door verschillende Stoïsche filosofen hier verschillend over gedacht. Waar Zeno van Citium bijvoorbeeld tegenwoordig als hard incompatibilist zou gelden, komen filosofen als Chrysippus en Epictetus dichterbij de buurt van het hedendaagse compatibilisme¹⁹. Al hingen ook zij wel wonderlijke metafysische theorieën aan die tegenwoordig niet lang overeind zouden blijven.²⁰

In deze paper wil ik onderzoeken in hoeverre de filosofische aannames over vrije wil in CGT te verenigen zijn met het compatibilisme. Ik heb drie redenen waarom het mij zinvol lijkt om dit te verkennen: Ten eerste beschouw ik mijzelf als compatibilist. Ik wil onderzoeken hoe houdbaar deze

---

¹⁴ Beck, p. 8.

¹⁵ Zie Noot 1.

¹⁶ Meynen, *Vrije wil en neurowetenschap*, 293.

¹⁷ Om verwarring te voorkomen wil ik benadrukken dat CGT niet alleen in de psychiatrie wordt toegepast. CGT kan bijvoorbeeld een succesvol middel zijn in relatietherapie, wat niet gericht is op het genezen van een ziekte. Ik zal omwille van de leesbaarheid verder waar mogelijk spreken over 'therapeut' en 'patiënt', al zou 'cliënt' soms correcter zijn.

¹⁸ George Graham, "Behaviorism," in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2017 Edition), Edward N. Zalta (Ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/behaviorism/> (geraadpleegd 15 juni 2017).

¹⁹ Dirk Baltzly, "Stoicism," in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (Ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/stoicism/> (geraadpleegd 15 juni 2017).

²⁰ Voorbeelden hiervan zijn de rationele structuur van de wereld en een materialistisch en monistisch model van de geest/ziel (*psyche*). (Baltzly, *Stoicism*.)

positie is in het licht van deze praktijk. Ook ben ik, in bredere zin, van mening dat het compatibilisme een nog onderbelichte positie inneemt in het vrije wil-debat. Ten tweede lijkt het compatibilisme een logisch punt om vanuit te starten bij het nagaan van aannames over vrije wil bij CGT, gezien het feit dat de (latere) Stoïcijnen met het compatibilisme in verband worden gebracht. De derde en belangrijkste reden is dat het – in elk geval voor een deel – de grotere spanning in de psychiatrie tussen onderzoeksresultaten en beroepspraktijk kunnen oplossen. De ambitie van het compatibilisme is per slot van rekening om de manier waarop we fundamentele natuurwetten begrijpen kunnen verenigen met de ervaring van het maken van een eigen, vrije keuze.

1.3 Waarom cognitieve gedragstherapie een uitdaging vormt voor het compatibilisme

Veel compatibilisten proberen te beargumenteren dat het al dan niet hebben van alternatieve handelingsmogelijkheden niet relevant is voor het bezitten van vrije wil. De meest bekende en succesvolle verdediger van dit standpunt is Harry Frankfurt, die in 1969 getracht heeft dit *principle of alternate possibilities* te verwerpen.²¹ Zulke filosofen proberen veelal de relevantie van het model van de garden of forking paths te verzwakken om hun argument vervolgens via het source model te voeren.

In het geval van CGT gaat deze vlieger echter niet op. De therapie is er immers op gericht om alternatieve manieren van handelen aan te bieden. Zowel de patiënt als de therapeut zou ervan uit moeten gaan dat de patiënt ook daadwerkelijk moet kunnen kiezen om de inperkende gedachte- en gedragspatronen te doorbreken en 'anders dan anders' te handelen. Als dit niet het geval zou zijn zou de therapie onzinnig zijn, of een misleidende truc, waar de therapeut de patiënt doet denken dat hij vrije wil heeft zonder dat dat het geval is. Willen we de intenties en kunde van de therapeut echter serieus nemen moeten we op zoek naar een theorie die ruimte biedt voor deze alternatieve manieren van handelen.

Wil het compatibilisme een adequate beschrijving van CGT geven is het dus nodig om uit te gaan van het model van de garden of forking paths en demonstreren hoe het mogelijk is om in een gedetermineerd systeem te kunnen 'kiezen om anders te handelen'. In het volgende deel zal ik onderzoeken hoe compatibilisten een analyse geven van 'could have done otherwise'. Dit zal ik vergelijken met de manier waarop er in CGT gesproken wordt over 'could have done otherwise' en ik zal beoordelen of en hoe die elkaar onderschrijven.

2 – De conditionele analyse

2.1 De conditionele analyse

Een strategie die vaak door compatibilisten gebruikt wordt om de uitdrukking 'could have done otherwise' te analyseren is om het vermogen om 'anders te handelen' te begrijpen in conditionele termen.²² Omdat determinisme stelt dat toekomstige gebeurtenissen noodzakelijk uit het *feitelijke* verleden voortkomen, is het geoorloofd te veronderstellen dat de toekomst verschillend zou zijn *gegeven een ander verleden*. De voorwaarden waaronder een actor anders had gehandeld zouden zo in tegenfeitelijke zin begrepen moeten worden²³. Volgens de conditionele analyse betekent de zin:

²¹ McKenna., *Compatibilism*.

²² Chisholm voert de conditionele analyse terug op de vroeg 18e eeuwse Jonathan Edward, maar ziet de formulering van G.E. Moore als leidend. (Roderick M. Chisholm, "Human Freedom and the Self" in *Free Will*, Gary Watson (Ed.), 24-35 (New York: Oxford University Press, 1982), 26.)

²³ De geldigheid van tegenfeitelijk (counterfactual) redeneren is een filosofische discussie die ik hier buiten

“Hij had anders kunnen handelen.” niets meer en niets minder dan: “Als hij iets anders had gekozen, dan had hij anders gehandeld.”²⁴ Het werkwoord 'kiezen' kan soms vervangen worden door 'willen', 'besluiten' of 'proberen'.

Dit klinkt aannemelijk, maar volgens velen ook wat leeg. Het is niet direct duidelijk op welke manier dit ons idee van vrijheid kan verhelderen. De verdedigers van de conditionele analyse zullen echter betogen dat deze analyse de acties die een actor gedaan zou kunnen hebben – als de omstandigheden anders waren geweest – onderscheidt van die acties die hij niet had kunnen doen, zelfs als hij ze gewild had. Zo zegt G.E. Moore in *Ethics* uit 1912: “In every case of voluntary action, a man could, if he had so chosen just before, have done at least one other action instead. That was the definition of a voluntary action : and it seems quite certain that many actions are voluntary in this sense.”²⁵

Een voorwaarde voor vrij handelen is volgens Moore dus de mogelijkheid anders te handelen als je dat had gewild.

2.2 De conditionele analyse en cognitieve gedragstherapie.

Als de conditionele analyse blijkt te kloppen lijkt het belangrijkste bezwaar dat CGT voor het compatibilisme op kan werpen verholpen te zijn, omdat de behoefte van een adequate analyse van 'anders kunnen handelen' vervuld lijkt te zijn. In dit gedeelte zal ik onderzoeken of de conditionele analyse daadwerkelijk op dezelfde manier over vrij handelen spreekt als CGT. Met andere woorden: zijn de alternatieve manieren van handelen waarover CGT spreekt te begrijpen als tegenfeitelijk?

Een in het oog springend verschil tussen de manier waarop CGT en de conditionele analyse over alternatieven van handelen spreken is de wijze waarop de te vergelijken situaties bestaan en in de tijd gerangschikt zijn. Zo plaatst de conditionele analyse de situaties waarin anders wordt gehandeld 'naast' elkaar in virtuele 'wat als'-scenario's in telkens een verschillend *voorgesteld verleden*. Bij CGT wordt er gekeken naar situaties die *na* elkaar plaatsvinden in het *werkelijke verleden* en de *voorgestelde toekomst*.

Belangrijker zijn echter de overeenkomsten in deze benaderingen. Wat overeenkomt is dat de te vergelijken situaties sterk gelijken, maar ook op belangrijke punten met elkaar verschillen. Dit steekt scherp af tegen het argument dat het hard incompatibilisme vaak naar voren brengt waar bij wijze van gedachte-experiment een gegeven situatie tot op elk subatomair deeltje precies wordt teruggezet. De intuïtie die daarmee wordt aangeboord zou ons moeten doen toegeven dat een actor in die situatie inderdaad niet anders had kunnen handelen dan hij uiteindelijk deed. Het is belangrijk om op te merken dat er bij CGT duidelijk geen aanspraak wordt gedaan op de mogelijkheid om in zo'n teruggezette situatie anders te handelen.

Neem als voorbeeld een patiënt die lijdt aan een angststoornis en al weken lang 's nachts wakker ligt, omdat hij bij het minste of geringste geluid dat hij hoort ervan overtuigd is dat inbrekers in zijn huis zijn binnengeslopen, wat tot heftig piekeren en angstreacties leidt. De therapeut zal nooit vragen of de patiënt anders had kunnen reageren in de situatie. Waarschijnlijk zou hij zelfs beamen dat de patiënt machteloos was en zijn reacties niet onder controle had. Wat de therapeut wél kan doen is met de patiënt overeenkomen dat een vreemd geluid niet noodzakelijk hoeft te betekenen dat er inbrekers in huis zijn. Vervolgens kan hij de patiënt vragen om zich voor te stellen wat er

---

beschouwing zal laten. Ten behoeve van het betoog dat ik hier voer zal ik uitgaan van een universum waarin determinisme waar is en waar niet gecommiteerd hoeft te worden aan het al dan niet werkelijk bestaan van andere logisch mogelijke werelden, behalve als het mentale construct dat bepaalde vormen van redeneren over causaliteit mogelijk maakt.

²⁴ McKenna., *Compatibilism*.

²⁵ George E. Moore, *Ethics* (London, New York: Oxford University Press: 1912), 12.

gebeurd *zou zijn als* hij de geluiden anders *had* geïnterpreteerd. Tot slot kan hij de patiënt vragen zich voor te bereiden op de volgende keer dat hij een vreemd geluid hoort en zich voor te stellen hoe dat zal zijn. De volgende keer dat die situatie zich voordoet lijkt dus wel sterk op eerdere situaties, maar verschilt van al die andere keren juist omdat de patiënt daar in de tussentijd op heeft kunnen reflecteren.

Ondanks de verschillen tussen CGT en de conditionele analyse, maakt men in beide benaderingen wel gebruik van hetzelfde type redeneren: een onderscheid tussen wat er daadwerkelijk is gebeurd en het maken van een voorstelling van 'hoe het anders had gekund'. CGT demonstreert zo in zekere zin de waarde van de conditionele analyse. Het laat patiënten zien hoe men 'anders had kunnen doen'. Dit verandert niets aan hoe het verleden is gelopen, maar kan wel belangrijke gevolgen voor de toekomst hebben. Het gebruikt het tegenfeitelijke verleden om de daadwerkelijke toekomst te veranderen. De 'could have done otherwise' wordt omgezet in een 'will be able to do otherwise'.

Deze bevindingen boren een belangrijke, maar onderbelichte intuïtie aan die we hebben over vrijheid. In de huidige – filosofische en empirische – literatuur over het nemen van beslissingen wordt nog vaak uitgegaan van een model waar alle opties probleemloos beschikbaar voor ons zijn.

Kalis, Kaiser & Mojzisch geven bijvoorbeeld aan dat in veel empirische onderzoeken naar het maken van keuzes aan deelnemers wordt gevraagd om op knop A of op knop B te drukken, terwijl bij het nemen van de meeste alledaagse beslissingen ons zelden zo'n overzichtelijke keuze gegeven wordt.²⁶ Dit heeft direct gevolgen voor het bestuderen van de fenomenologie van actorschap. Er zou nu nog teveel worden uitgegaan van het belang van het 'kunnen kiezen' ("I feel free because I can choose between different things"), terwijl het belang van het zien van die opties wordt genegeerd ("I feel free because I can see different possibilities"). CGT houdt zich bij uitstek bezig met het genereren van opties en het is in deze zin dat CGT kan helpen om patiënten leren vrij te zijn.

Het kan lijken dat ik hier uit het niets nieuwe elementen aan de conditional analysis toevoeg. Ik stel voor om 'could have done otherwise' te gebruiken om een 'will be able to do otherwise' te kunnen vormen en ik suggereer om te onderzoeken of de intuïtie dat vrij zijn betekent te kunnen kiezen verschillende dingen te doen, misschien vervangen moet worden door de intuïtie dat vrij zijn betekent verschillende mogelijkheden te zien, waarbij het bij het laatste makkelijk te vatten is dat het deliberatieproces, het 'zien' onderdeel kan uitmaken van een causale keten in plaats van daar compleet los van te staan. Mijns inziens zijn dit echter geen inhoudelijke toevoegingen aan de conditionele analyse, maar inzichtelijke gevolgtrekkingen als men de conditionele analyse serieus wil nemen. Ze moeten gelezen worden als suggesties voor manieren waarop we onze intuïties over vrije wil kunnen herzien.

2.3 De vermeende weerlegging van de conditionele analyse

De conditionele analyse is echter niet zonder problemen ontvangen. Twee prominente filosofen die de conditionele analyse hebben aangevallen zijn libertariërs Roderick Chisholm en Peter van Inwagen. De conditionele analyse zou gefaald hebben, omdat hij soms het verkeerde resultaat zou produceren door soms te beweren dat een actor anders had kunnen handelen, terwijl dat in werkelijkheid duidelijk niet zo was. De tegenvoorbeelden van Chisholm en van Inwagen zijn als erg succesvol ontvangen, zelfs in zoverre dat het er op lijkt dat de consensus is dat de conditionele analyse voorgoed weerlegd is.²⁷

Deze Chisholm-gevallen dagen ons uit door ons een actor voor te stellen die om uiteenlopende

---

²⁶ Annemarie Kalis, Stefan Kaiser en Andreas Mojzisch, "Why we should talk about option generation in decision-making research," in *Front. Psychol.* 4:555, 2013. doi: 10.3389/fpsyg.2013.00555 (geraadpleegd 15 juni 2017).

²⁷ McKenna, *Compatibilism*.

redenen niet in staat is om een specifieke wil of een specifiek besluit te vormen. Van Inwagen noemt het volgende voorbeeld, dat hij toeschrijft aan Keith Lehrer²⁸: Smith heeft een pathologische angst voor de kleur rood, voor hem staat een kommetje met rode snoepjes. Zijn angst belet hem ervoor te kunnen kiezen om één van de snoepjes te eten. Het gezond verstand zou ons vertellen dat Smith niet in staat is het rode snoepje te eten, terwijl de conditionele analyse ons vertelt dat Smith dat wel kan. Het is immers zo dat als Smith het rode snoepje had willen eten, hij het in alle waarschijnlijk ook had gedaan. Chisholm en van Inwagen poneren dat een voor de hand liggende manier om dit probleem op te lossen is door aan de conditionele analyse een tweede voorwaarde te verbinden: “Als hij iets anders had gekozen (of gewild, besloten of geprobeerd), dan had hij anders gehandeld én hij is in staat dat te kiezen”. Dit om vervolgens aan te tonen dat dit onoplosbaar problematisch blijkt, omdat het niet duidelijk wordt wat dat 'in staat zijn' betekent. De onduidelijkheid rond 'in staat zijn' komt later uitgebreider ter sprake.

2.4 Het redden van de conditionele analyse

Wat deze tegenvoorbeelden voor dit onderzoek interessant maken is dat ze spreken over een psychologisch onvermogen een wil of een keuze te vormen. En het wegnemen van een type psychologisch onvermogen is eveneens een belangrijk doel van CGT. Laat ik voorop stellen dat het niet mijn doel is om de kritieken op de conditionele analyse definitief te kunnen ontkrachten. Mijn primaire doel is om te laten zien hoe de conditionele analyse (en de kritieken daarop) samenhangen met CGT, al zal ik wel proberen een kritiek op de Chisholm-gevallen uiteen te zetten op basis van CGT. Ik zal om deze reden enkel ingaan op die casussen die spreken van een psychisch onvermogen, omdat ik denk dat daar met het oog op CGT interessante dingen over te melden zijn. De andere gevallen (bijvoorbeeld: “Jones ligt in een coma, volgens de conditionele analyse kan hij opstaan uit bed”) blijven buiten beschouwing, al kunnen deze ook vatbaar zijn voor sommige van mijn argumenten.

De voorbeelden waar ik het over heb gaan uit van een zeer mager begrip van psychologisch onvermogen. Het is nu juist gelukt om met behulp van de conditionele analyse een genuanceerd beeld te geven van agentschap, vermogens en vrijheid, juist in de gevallen waar dat problematisch is. Het vermeende psychologisch onvermogen van een patiënt wordt door CGT aangevochten en – in sommige gevallen – verholpen.

De eerste vraag die ik op wil roepen is wat precies de aard is van het vermeende psychologisch onvermogen. In het eerder genoemde voorbeeld: hoe moeten we de angst voor de kleur rood van Smith begrijpen? Het kan gesteld worden dat het óf zo is dat Jones door therapie kan genezen en van zijn fobie af kan komen óf dat dat niet mogelijk is (bijvoorbeeld vanwege een aangeboren defect of een hersenbeschadiging). In dat eerste geval zijn we gebaat bij een analyse hoe zo'n angst en therapie in werkelijkheid functioneert. Dit zal de focus zijn van mijn betoog. In het tweede geval is het ingewikkelder het verband met CGT zinvol te bespreken. Er ontstaat hier een – mijns inziens – onbevredigende paradox die op een misverstaan van de conditionele analyse berust. Ook dit zal kort ter sprake komen.

Aangenomen dat we spreken over een psychologisch defect dat te verhelpen is (laten we uitgaan van de angststoornis van Smith) is het belangrijk niet te snel te concluderen dat Smith duidelijk 'niet anders kan'. Hannah Pickard schrijft in *Psychopathology and the ability to do otherwise* kritisch dat filosofen maar al te vaak wijzen naar psychopathologische gevallen als ze zoeken naar een voorbeeld van iemand die 'niet anders kon handelen'. Pickard betoogt dat het vermogen anders te kunnen handelen weliswaar ingeperkt kan worden door psychologische aandoeningen, maar nooit

²⁸ Peter van Inwagen, *An Essay on Free Will* (New York: Oxford University Press: 1983), 119-124.

helemaal kan worden vernietigd. Ze onderbouwt dit met bevindingen uit empirisch onderzoek, zonder zich verder te committeren aan één van de posities in het vrije wil-debat.²⁹ Pickard noemt ook het belang van het type therapie dat we bij CGT inzetten: het leren herkennen van triggers en het aanleren van andere copingsmechanismen. Ze concludeert:

[F]rom a clinical perspective, the sort of denial of agency typical in philosophical (...) conceptions of psychopathology is inconsistent with the presumptions underlying effective treatment. If a patient really cannot do otherwise, it is not acceptable for a clinician to encourage (...) that they change their behaviour, never mind the fact that it would be miraculous for the patient actually to manage to do so: (...) treatment should literally be impossible.³⁰

Dat zaken als vermogen tot leren, zelfkennis, zelfreflectie, toekomstverwachtingen, voornemens en het belang van eerdere ervaringen 'handig' worden genegeerd door critici van de conditionele analyse wijst op een overhaast gevormd, naïef beeld van het (on)vermogen tot handelen. Volgens het door de conditionele analyse en CGT geschetste beeld van 'could have done otherwise' zijn zulke vermogens essentieel in ons vermogen tot handelen. Bovendien zijn ze – in elk geval op eerste gezicht – alle compatibel met determinisme. Dit alleen al lijkt me genoeg om de stelligheid waarmee de conditionele analyse wordt verworpen te betwijfelen.

Het moge duidelijk zijn dat deze situaties complexer zijn dan het op het eerste gezicht lijkt. Een volgende moeilijkheid is de vraag wat een patiënt wel of niet wil en wat hij wel of niet kan willen. Een patiënt ervaart doorgaans conflicterende verlangens. Veel drugsverslaafden willen doorgaans niet verslaafd zijn. Ze willen de drugs tegelijkertijd wel én niet tot zich nemen. Iemand die lijdt aan depressie wil zijn bed wel uit, maar wil ook niet opstaan. Ik denk dat het aannemelijk is dat Smith dolgraag in staat zou willen zijn om een rood snoepje te kunnen eten. Hoogstwaarschijnlijk schaamt hij zich dood voor zijn aandoening. Dit onderscheid noemt Frankfurt verlangens van eerste en tweede orde.³¹ Aangenomen dat het mogelijk is om iets tegelijkertijd wel en niet te willen, zou het volgens de conditionele analyse mogelijk zijn om iets tegelijkertijd wel en niet te kunnen. Het is volgens de conditionele analyse dus goed mogelijk dat iemand tegelijkertijd wel en niet in staat is om te handelen. Dit kan leiden tot een groeiende complexiteit van ons begrip van 'willen' en 'kunnen' – een gevolg dat niet negatief hoeft te zijn, meer complexiteit betekent dikwijls meer verklarende kracht en meer nuance – bijvoorbeeld door te spreken over een vermogen tot handelen van eerste en tweede orde. Ik pleit ervoor om te streven naar een meer genuanceerde, door empirische onderzoek onderbouwde analyse van 'willen' (en indirect van 'kunnen').

Laten we de Chisholm-gevallen op een andere manier benaderen. Waar het in deze gevallen misgaat is dat er een schijnbare paradox gecreëerd wordt: Als Smith in staat was rode snoepjes te willen eten, dan had Smith blijkbaar ook geen last van een mysterieuze angst voor de kleur rood. Het gaat mis omdat het kiesvermogen van Smith door deze critici weer begrepen wordt als een metafysische keuze: een splitsend pad. De conditionele analyse plaatst het 'anders kunnen doen' in het hypothetische en gaat er dus vanuit dat, gegeven de daadwerkelijke omstandigheden en geschiedenis, er geen andere uitkomst had kunnen zijn. Het is wellicht tegenintuïtief om 'kunnen' op de conditionele wijze te begrijpen, maar het zijn juist de intuïties die als dominant worden gezien die de conditionele analyse wil aanvechten. Gesteld dat het determinisme waar is, volgt daar uit dat Smith in zekere zin nooit anders kon doen gegeven het daadwerkelijke verleden en de specifieke

²⁹ Hanna Pickard, "Psychopathology and the Ability to Do Otherwise," in *Philos Phenomenol Res*, 90: 135–163, 2015, doi:10.1111/phpr.12025 (geraadpleegd 15 juni 2017).

³⁰ Ibid.

³¹ Frankfurt in McKenna, *Compatibilism*.

omstandigheden. Hieruit ontstond de behoefte juist om het 'anders hadden kunnen doen' te begrijpen als tegenfeitelijkheden.

Zo is het volgens de conditionele analyse correct om te zeggen dat Smith in één zin van het woord 'kunnen' niet anders had kunnen handelen, en in een andere zin van het woord dat wel kon. De conditionele analyse zegt slechts: “als dingen anders waren, waren ze anders.” Dat klinkt op eerste gezicht wellicht triviaal, maar ik heb geprobeerd te laten zien dat daarachter een rijk begrip van vrije wil kan schuilgaan. Het is juist het geval dat – in elk geval in één zin van het woord – dit 'wat als'-denken ons vrijheid kan verschaffen. Men moet zich bij de vraag of vrije wil bestaat blijven afvragen: “Vrij van wat?” Het klopt dat compatibilisten niet geloven dat de wil vrij is van oorzaken. De wil kan wel vrij zijn van externe dwang, of in veel van deze voorbeelden: van interne compulsies. Deze invulling van vrijheid moet zich, meen ik, niet baseren op metafysische aannames, maar op een genuanceerd, door empirisch onderzoek en concrete praktijkvoorbeelden geïnformeerd begrip van *willen* en *kiezen* baseren.

3 – Conclusie

Dit onderzoek heeft zich primair gericht op de vraag in hoeverre de filosofische aannames over keuzevrijheid die door CGT worden gehanteerd te verenigen zijn met het compatibilisme. Ik heb vastgesteld dat het daarvoor nodig is dat het compatibilisme een adequate beschrijving kan geven van 'could have done otherwise'. Hoewel andere benaderingen mogelijk zijn heb ik gefocust op de conditionele analyse.

Ik heb een belangrijk verschil tussen CGT en de conditionele analyse benoemd, namelijk de wijze waarop de te vergelijken situaties bestaan en hoe die in tijd gerangschikt zijn. Ik heb aannemelijk proberen te maken dat die verschillen er niet veel toe doen en de overeenkomsten essentiëler zijn: het bestaan van kleine verschillen tussen de te vergelijken situaties en het hypothetische karakter van voorgestelde scenario's. Ook doe ik een aantal suggesties hoe – voortbouwend op de conditionele analyse en CGT – onze intuïties rond keuzevrijheid aangepast kunnen worden. Namelijk door het 'ik had gekund' te projecteren op een toekomstig 'ik zal kunnen' en door 'vrij zijn' te begrijpen als 'mogelijkheden zien' in plaats van 'mogelijkheden hebben'.

Hieruit concludeer ik dat CGT en compatibilisme elkaar op filosofische grond niet tegenspreken. Sterker nog, CGT functioneert als een goede demonstratie van compatibilistische vrijheid. De inzichten waar CGT zich op focust worden begrepen in termen van oorzaak en gevolg en alle zaken die nodig zijn in het nemen van beslissingen zijn compatibel met determinisme. Het succes van CGT wijst erop dat compatibilisme een rijke en herkenbare beschrijving kan geven van vrijheid en beslissingsprocessen.

Verder heb ik me geconcentreerd op een belangrijk bezwaar tegen de conditionele analyse en welke gevolgen dat heeft op de conceptie van 'could have done otherwise' bij CGT. Ik concludeer voorzichtig dat de conditionele analyse nog steeds verdedigd kan worden. Voorts heb ik laten zien hoe de door CGT verkregen inzichten – aangevuld met andere hedendaagse inzichten uit empirische psychologisch onderzoek en filosofie van de psychologie – kunnen helpen (een deel van) die kritiek weg te nemen. Op basis hiervan heb ik de kritieken niet volledig kunnen wegnemen, maar genoeg redenen gegeven om eraan te twijfelen en zo een heroverweging van de conditionele analyse te legitimeren.

Recente ontwikkelingen in de filosofie van de vrije wil laten zien dat er onder compatibilisten nog steeds een grote behoefte is aan het geven van een compatibilistische analyse van 'could have

done otherwise'. Een groep filosofen³² die de laatste jaren zijn opmars maakt probeert een verbetering op de conditionele analyse te ontwikkelen, waarbij het vermogen om te handelen begrepen zou moeten worden als een bundel disposities. Deze zienswijze wordt daarom het 'nieuw dispositionalisme' genoemd. Eén van deze filosofen, Michael Fara, stelt zelfs voor om deze analyse de *dispositional analysis of the ability to do otherwise* te noemen.³³ Op basis van het onderzoek in deze paper denk ik dat het – als blijkt dat de conditionele analyse nog niet afgeschreven hoeft te worden – onnodig is dat zij zich in allerlei nieuwe filosofische bochten zouden moeten wringen. Deze filosofen richten zich voornamelijk op een verbetering van de analyse van het begrip *kunnen*, terwijl ik denk dat de conditionele analyse best te redden is door een verbetering van de analyse van het begrip *willen*. Het voordeel van die laatste benadering is dat er geen nieuw filosofisch kader nodig is, maar alleen een scherpe, door empirisch onderzoek geïnformeerde blik op de praktijken waarin keuzes worden gemaakt. Deze benadering is op zijn minst het overwegen waard.

---

³² Onder meer Michael Fara, Michael Smith en Kadri Vihvelin.

³³ Michael Fara in McKenna, *Compatibilism*.

Bibliografie

Chisholm, Roderick M. "Human Freedom and the Self." In *Free Will*, edited by Gary Watson, 24-35. New York: Oxford University Press, 1982.

Baltzly, Dirk. "Stoicism." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), edited by Edward N. Zalta. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/stoicism/> (geraadpleegd 15 juni 2017).

Brewin, Chris R. "Theoretical foundations of cognitive-behavioral therapy for anxiety and depression." In *Annual Review of Psychology*, Vol 47, 33-57. 1996. <http://dx.doi.org/10.1146/annurev.psych.47.1.33> (geraadpleegd 15 juni 2017).

Farmer, Richard F. en Chapman, Alexander L. *Behavioral interventions in cognitive behavior therapy: Practical guidance for putting theory into action, 2nd edition*. Washington, DC, US: American Psychological Association, 2016.

Field, Thomas,A.; Beeson, Eric T. en Jones, Laura K. "The New ABCs: A Practitioner's Guide to Neuroscience-Informed Cognitive-Behavior Therapy." In *Journal of Mental Health Counseling*, 37 (3) 206–220. 2015.

Graham, George. "Behaviorism." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2017 Edition), edited by Edward N. Zalta. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/behaviorism/> (geraadpleegd 15 juni 2017).

Inwagen, Peter van. *An Essay on Free Will*. New York: Oxford University Press, 1983.

Kalis, Annemarie, Kaiser, Stefan en Mojzisch, Andreas. "Why we should talk about option generation in decision-making research." In *Front. Psychol.* 4:555. 2013. doi: 10.3389/fpsyg.2013.00555 (geraadpleegd 15 juni 2017).

McKenna, Michael en Coates, D. Justin. "Compatibilism." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2016 Edition), edited by Edward N. Zalta. <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/compatibilism/> (geraadpleegd 15 juni 2017).

Meynen, Gerben. "Vrije wil en neurowetenschap." In *Kernproblemen van de psychiatrie*, onder redactie van Gerrit Glas, 266-298. Amsterdam: Uitgeverij Boom, 2008.

Moore, George E. *Ethics*. London, New York: Oxford University Press, 1912.

Pickard, Hanna. "Psychopathology and the Ability to Do Otherwise." In *Philos Phenomenol Res*, 90: 135–163. 2015. doi:10.1111/phpr.12025 (geraadpleegd 15 juni 2017).

Verklaring kennisneming regels m.b.t. Plagiaat (fotokopie)

VERKLARING KENNISNEMING REGELS M.B.T. PLAGIAAT

Fraude en plagiaat

Wetenschappelijke integriteit vormt de basis van het academisch bedrijf. De Universiteit Utrecht vat iedere vorm van wetenschappelijke misleiding daarom op als een zeer ernstig vergrijp. De Universiteit Utrecht verwacht dat elke student de normen en waarden inzake wetenschappelijke integriteit kent en in acht neemt.

De belangrijkste vormen van misleiding die deze integriteit aantasten zijn fraude en plagiaat. Plagiaat is het overnemen van andermans werk zonder behoorlijke verwijzing en is een vorm van fraude. Hieronder volgt nadere uitleg wat er onder fraude en plagiaat wordt verstaan en een aantal concrete voorbeelden daarvan. Let wel: dit is geen uitputtende lijst!

Bij constatering van fraude of plagiaat kan de examencommissie van de opleiding sancties opleggen. De sterkste sanctie die de examencommissie kan opleggen is het indienen van een verzoek aan het College van Bestuur om een student van de opleiding te laten verwijderen.

Plagiaat

Plagiaat is het overnemen van stukken, gedachten, redeneringen van anderen en deze laten doorgaan voor eigen werk. Je moet altijd nauwkeurig aangeven aan wie ideeën en inzichten zijn ontleend, en voortdurend bedacht zijn op het verschil tussen citeren, parafraseren en plagiëren. Niet alleen bij het gebruik van gedrukte bronnen, maar zeker ook bij het gebruik van informatie die van het internet wordt gehaald, dien je zorgvuldig te werk te gaan bij het vermelden van de informatiebronnen.

De volgende zaken worden in elk geval als plagiaat aangemerkt:

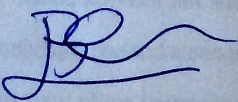
- het knippen en plakken van tekst van digitale bronnen zoals encyclopedieën of digitale tijdschriften zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het knippen en plakken van teksten van het internet zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het overnemen van gedrukt materiaal zoals boeken, tijdschriften of encyclopedieën zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het opnemen van een vertaling van bovengenoemde teksten zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het parafraseren van bovengenoemde teksten zonder (deugdelijke) verwijzing: parafrasen moeten als zodanig gemarkeerd zijn (door de tekst uitdrukkelijk te verbinden met de oorspronkelijke auteur in tekst of noot), zodat niet de indruk wordt gewekt dat het gaat om eigen gedachtengoed van de student;
- het overnemen van beeld-, geluids- of testmateriaal van anderen zonder verwijzing en zodoende laten doorgaan voor eigen werk;
- het zonder bronvermelding opnieuw inleveren van eerder door de student gemaakt eigen werk en dit laten doorgaan voor in het kader van de cursus vervaardigd oorspronkelijk werk, tenzij dit in de cursus of door de docent uitdrukkelijk is toegestaan;
- het overnemen van werk van andere studenten en dit laten doorgaan voor eigen werk. Indien dit gebeurt met toestemming van de andere student is de laatste medeplichtig aan plagiaat;
- ook wanneer in een gezamenlijk werkstuk door een van de auteurs plagiaat wordt gepleegd, zijn de andere auteurs medeplichtig aan plagiaat, indien zij hadden kunnen of moeten weten dat de ander plagiaat pleegde;
- het indienen van werkstukken die verworven zijn van een commerciële instelling (zoals een internetsite met uittreksels of papers) of die al dan niet tegen betaling door iemand anders zijn geschreven.

Bachelorscriptie cursushandleiding wijsbegeerte – september 2016

De plagiaatregels gelden ook voor concepten van papers of (hoofdstukken van) scripties die voor feedback aan een docent worden toegezonden, voorzover de mogelijkheid voor het insturen van concepten en het krijgen van feedback in de cursushandleiding of scriptieregeling is vermeld.

In de Onderwijs- en Examenregeling (artikel 5.15) is vastgelegd wat de formele gang van zaken is als er een vermoeden van fraude/plagiaat is, en welke sancties er opgelegd kunnen worden.

Onwetendheid is geen excuus. Je bent verantwoordelijk voor je eigen gedrag. De Universiteit Utrecht gaat ervan uit dat je weet wat fraude en plagiaat zijn. Van haar kant zorgt de Universiteit Utrecht ervoor dat je zo vroeg mogelijk in je opleiding de principes van wetenschapsbeoefening bijgebracht krijgt en op de hoogte wordt gebracht van wat de instelling als fraude en plagiaat beschouwt, zodat je weet aan welke normen je je moeten houden.

Hierbij verklaar ik bovenstaande tekst gelezen en begrepen te hebben.	
Naam:	BAS KEUNING
Studentnummer:	415 6463
Datum en handtekening:	15-6-2017

Dit formulier lever je bij je begeleider in als je start met je bacheloreindwerkstuk of je master scriptie.

Het niet indienen of ondertekenen van het formulier betekent overigens niet dat er geen sancties kunnen worden genomen als blijkt dat er sprake is van plagiaat in het werkstuk.